

УДК 35.085:81'246.2

Л. М. МИХАЙЛЕЦЬ

ГРАМАТИЧНІ ПОМИЛКИ В УСНОМУ ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Розглянуто типові граматичні помилки в усному діловому мовленні державних службовців під час виконання ними професійних обов'язків. Зроблено узагальнення щодо напрямків вирішення проблем усного ділового мовлення державних службовців.

Typical grammar mistakes in public servants' oral speech in the process of doing their professional duties are considered. Generalization as to directions of solving the problems of public servants' oral business speech is made.

Ключові слова: державні службовці, мовна норма, граматичніogrіхи, професійна діяльність, усне мовлення.

Статус української мови як державної зобов'язує державних службовців вільно володіти літературною мовою, її обома формами – усною та писемною. Це є не тільки нагальною вимогою періоду формування громадянського суспільства в Україні, але й показником кваліфікаційного й інтелектуального рівня людини. У свідомості кожного державного службовця має бути розуміння того, що вільне володіння українською мовою є “невід'ємним чинником поваги до власного народу” [4, с. 3].

Проблемами усного ділового мовлення державних службовців, зокрема граматичними помилками, займаються такі сучасні вітчизняні науковці, як Г. Гамова, С. Дорошенко, О. Козієвська, І. Плотницька, П. Редін та багато ін.

Потребують наукового вивчення причини виникнення граматичних помилок в усному мовленні державних службовців, а також шляхи подолання таких недоліків і помилок.

Мета статті – на основі фактичного матеріалу проаналізувати типові граматичні помилки, яких припускаються державні службовці в усному діловому мовленні.

Аналіз фактичного матеріалу (сесії Полтавської, Сумської, Харківської обласних рад, Миргородської міської ради, Шевченківської РДА Харківської області, Семенівської РДА Полтавської області, Ямпільської РДА Сумської області) свідчить, що в усному діловому мовленні державні службовці припускаються граматичних помилок.

При звертанні нормою літературної мови регламентується використання клічного відмінка [7, с. 90], наприклад: Миколо Вікторовичу, Валерію Валентиновичу, Ірино Іванівно замість Микола Вікторович, Валерій Валентинович, Ірина Іванівна. (Тут і далі орфографічний запис стенограм повністю відбиває особливості мовлення доповідачів). Неправильним є вживання імені в називному відмінку, а імені по батькові – у клічному або навпаки, що часто спостерігається в мовленні державних службовців: Шановний Володимир Андрійовичу замість Шановний Володимире Андрійовичу.

Помітним порушенням норм відмінювання є утворення форми місцевого відмінка множини іменників чоловічого, жіночого й середнього родів із прийменником *по*. На відміну від російської, в українській мові іменники всіх чотирьох відмін у місцевому відмінку множини мають закінчення -ях (після шиплячого -ах), а не -ам(ям) [7, с. 76–79]. Тому фрази визначитися по групам і по фракціям, розподіл голосів по фракціям слід замінити на визначитися по групах і по фракціях, розподіл голосів по фракціях.

У сучасній українській літературній мові існують паралельні форми закінчень родового відмінка однини іменників другої відміни -а(-я), -у(-ю). [Там само, с. 83]. У російській мові для низки іменників чоловічого роду першої відміни в родовому відмінку також характерним є варіанти із закінченням на -а(-я), -у(-ю), але другий варіант є характерним для розмовного мовлення: *килограмм сахара – килограмм сахару, стакан чаю – стакан чаю* [6, с. 189]. Оскільки для багатьох державних службовців російська мова є первинною, це іноді спричиняє труднощі в мовленні державних службовців-блінгів. У реченнях “Розробити систему доступу до цієї системи”, “Не допустити поширення віруса гепатита А”, “У нас протягом декількох років взагалі порушувалося питання організації ринка в М.” виділені слова несуть граматичну характеристику російських слів із відповідним оформленням замість правильного варіанта: *доступу, вірусу гепатиту А, ринку*.

У російській мові для великої групи іменників чоловічого роду другої відміни в називному відмінку множини також є нормативним закінчення –а(я) (поряд з *ы*: *стол – столы* та *-и: сосед – соседы*), наприклад: *дом – домы, берег – береги, лист – листья* [Там само, с. 184–185]. Нормативним для іменників чоловічого роду твердої групи в українській мові є закінчення *-и(-и)* [7, с. 75]. Наприклад, у реченні “Є випадки, коли в інспекцію на погодження надходять паспорта, не опрацьовані належним чином” форму *паспорта* слід замінити на *паспорти*.

Відповідно до правил граматики української мови, іменники після числівників *два, три, чотири* вживаються у формі називного відмінка множини з наголосом як у родовому відмінку однини. Унаслідок незнання граматичних правил виникають акцентуаційні помилки й у мовленні деяких державних службовців чуємо: “...ціна зросла у три рази...” замість “...ціна зросла три разі...” [4, с. 289].

Згідно з нормами української граматики, вищий ступінь порівняння прикметників і прислівників утворюється додаванням а) суфікса *-iš-* або *-iš-* до основи кореня звичайної форми якісного прикметника або прислівника; б) слів *більш, менш* до звичайної форми якісного прикметника або прислівника [7, с. 100–101]. Тому у фразах *більш плідніше та ефективніше, більш детальніше* порушене цю норму, оскільки на форму вищого ступеня прислівників *плідніше та ефективніше, детальніше* (з показником *-iš-*) накладається інший показник вищого ступеня – слово *більш*. Така надмірність зайва. Граматичні нормі відповідають поєднання: *більш плідно та ефективно, більш детально або плідніше та ефективніше, детальніше*.

У деяких випадках після прикметників вищого ступеня уживається слово *чим* (рос. *лучше, чем*) замість *ніж*, *від*, *за*, наприклад: *суворіше, чим; гірше, чим; ефективніше, чим* замість *суворіше, ніж або суворіше від/за; гірше, ніж* або

гірше від/за; ефективніше, ніж або ефективніше від/за. Тут спостерігається вияв інтерференції близькоспоріднених мов.

Складена форма найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників нормативно твориться за допомогою слів *найбільш/найменш*, які додаються до прикметників і прислівників звичайного ступеня: *найбільш/найменш сприятливі умови, найбільш/найменш повно*. У простій формі найвищого ступеня порівняння прикметників наявний префікс *най-*, який додається до форми вищого ступеня: *найсерйозніше питання* [7]. Проте представники різних регіонів України під впливом російської мови утворюють складену форму найвищого ступеня прикметників і прислівників за допомогою займенника *самий* як одного з компонентів цієї форми (рос. *самый важный, самое главное*). Наприклад: *саме важливіше, саме головне, самий великий, самі проблемні питання замість найважливіше/найбільш важливе, найголовніше/найбільш головне, найбільший/найбільш великий, найпроблемніші/найбільш проблемні питання*.

Значна кількість помилок у мовленні державних службовців пов’язана з відмінюванням числівників. У числівниках на *-десят* в українській мові, на відміну від російської, перша частина не змінюється [4, с. 30], наприклад: “Попереднім скликанням облради було прийнято рішення збільшити депутатський корпус з *шестидесяти* восьми до ста *п'ятдесяти* депутатів”, “Зростання становить від двадцяти до *шестидесяти* відсотків”. Правильно: “Попереднім скликанням облради було прийнято рішення збільшити депутатський корпус з *шістдесяти* восьми до ста *п'ятдесяти* депутатів”, “Зростання становить від двадцяти до *шістдесяти* відсотків”.

Часто ігнорується правило, за яким у складених порядкових числівниках змінюється лише остання частина [Там само]. Тому помилковими є фрази: “...голодомор *тисячу* дев’ятсот тридцять другого – тридцять третього років...”; “...рішення облради від 3 квітня *дво* тисячі сьомого року...”; “...10 місяців *двох* тисяч шостого року...”; “Двух тисяч шостий рік Президентом оголошений роком села”. Правильно: “...голодомор *тисяча* дев’ятсот тридцять другого – тридцять третього років...”; “...рішення облради від 3 квітня *дві* тисячі сьомого року...”; “...10 місяців *дві* тисячі шостого року...”; “Дві тисячі шостий рік Президентом оголошений роком села”.

При дробових числівниках незалежно від їх відмінкової форми іменники вживаються в родовому відмінку однини [2, с. 289]. Також порушується правило керування іменника в мішаних дробах, якщо дробова частина приєднується сполучником *і*: “... у загальній сумі *дев’яносто п’ять* і одна *десята* млн грн ...” замість “... у загальній сумі *дев’яносто п’ять* і одна *десята* млн грн ...”.

Помилки також спостерігаються при називанні дат. Наприклад: “..з четвертого по шостого червня...”, “Планується припинити продаж молока з двадцять четвертого до двадцять шостого – ми узгодимо”, замість правильних варіантів: “...з четвертого до шостого червня...” або “...з четвертого по шосте червня...”, “Планується припинити продаж молока з двадцять четвертого до двадцять шостого – ми узгодимо” або “Планується припинити продаж молока з двадцять четвертого по двадцять шосте – ми узгодимо”.

За нормами літературної мови, у вказівних займенниках *ці*, *ти* в непрямих відмінках уживається звук [i]: *цих – тих*, *цим – тим*, *цими – тими*, а в займеннику *всі* – звук [ɪ]: *всіх*, *всім*, *всіма*, *всіх* [7, с. 105]. Натомість у деяких виступах державних службовців чуємо таке: “...по всіх програмах...” замість “...по всіх програмах...”, “...ци всі пропозиції...” замість “...ци всі пропозиції...”, “...серед тих, що пропонуються до розгляду...” замість “...серед тих, що пропонуються до розгляду...”, “...від тих людей, які...” замість “...від тих людей, які...”, “звертаюся до всіх” замість “звертаюся до всіх”, “...на ціх виборах...” замість “...на цих виборах...”, “...за цими сертифікатами ви можете отримати книгу...” замість “...за цими сертифікатами Ви можете отримати книгу...”. Причиною таких випадків є те, що людина, яка не володіє українською мовою на належному рівні, не розрізнює звуки [i] і [ɪ].

Означальні займенники *всякий, кожний* указують на будь-який предмет з багатьох однорідних, тому після прийменника з іменником або займенником повинен уживатись у формі множини. Через це правильним варіантом речення “В кожному з цього податку є проблемні питання” є: “У кожному з цих податків є проблемні питання”.

У діловому мовленні при вживанні дієслів перевага надається інфінітивним формам на *-ти* [5, с. 143], що відповідає вимогам функціонального стилю, у той час як варіант на *-ть* в інфінітиві властивий розмовно-побутовому мовленню. Проте саме такий недоречний з погляду стилістики варіант творення неозначеної форми доволі часто засвідчується в мовленні державних службовців. Говорять: “...скасувати цю програму”, “...як ми будемо працювати...”, “...це може бути позачергова сесія...”, “...це буде розглядати комісія і ретельно готовувати...”, де правильним є: “...скасувати цю програму...”, “...як ми будемо працювати...”, “...це може бути позачергова сесія...”, “...це буде розглядати комісія і ретельно готовувати...”.

Стилістично маркованими є форми 1 особи множини (*ходимо – ходим*, *виконуємо – виконуєм*) і 3 особи однини (*читає – чита*, *доповідає – доповіда*). Нейтральними в уживанні, нормативними є перші з наведених прикладів – дієслова теперішнього часу з особовими закінченнями 1 ос. мн. *-емо (-емо)* та 3 ос. од. *-е (-e)* [7, с. 108], другі властиві розмовному й художньому стилям. Помилковими є такі висловлювання державних службовців: “Приймаєм чи відкладаєм до наступного питання?” замість “Приймаємо чи відкладаємо до наступного питання?”, “Оголошуєм перерву” замість “Оголошуємо перерву”, “Приймаєм за основу” замість “Приймаємо за основу”.

У деяких випадках спостерігається порушення правил утворення форм дієслів майбутнього часу. За нормами української мови, майбутній час дієслів недоконаного виду вживається в таких формах: 1) особові форми допоміжного дієслова *бути* + інфінітив: *буду писати*; 2) інфінітив + скорочені особові форми колишнього слова *яти* (*іму*), що стали дієслівними закінченнями, злившись з інфінітивом: *пектиму*, *пектимеши*, *пектиме тощо* [7, с. 113]. Тому фрази “ми їх внесем в робочі комісії”, “...запропонуєм попрацювати...” слід замінити на “ми їх внесемо в робочі комісії” та “...запропонуємо попрацювати...”.

Конструкція “безособова форма дієслова на *-но, -то + З.в.*”, що твориться від пасивних дієприкметників шляхом заміни закінчення на суфікс *-o*: прочитаний – прочитано, налагоджений – налагоджено, є притаманною офіційно-діловому стилю

української мови й уживання тоді, коли є потреба наголосити на дії, а не на означені, у значенні “хтось щось зробив” [3, с. 88]. Унаслідок інтерференційних процесів ця конструкція часто підмінюється пасивними дієприкметниками у формі присудка чи інфінітивними реченнями, що є властивим для синтаксичних моделей російської мови. У реченнях “Розроблялась вона в березні місяці”, “Кожний фахівець скаже, що ілюзія створена, що сільському господарству виділяється багато грошей”, “Більше сімдесяти п’яти відсотків його обсягу спрямовуються на фінансування соціально-культурної сфери, трансфертичних платежів та відшкодування наданих пільг та субсидій населенню”, “На фізичну культуру і спорт передбачається 18 і одна десятих млн грн, або на 19 % більше, ніж у минулому році” виділені слова слід замінити на властиві українській мові варіанти: “Її було розроблено в березні”, “Кожний фахівець скаже, що створено ілюзію, що сільському господарству виділено багато грошей”, “Більше сімдесяти п’яти відсотків його обсягу спрямовано на фінансування соціально-культурної сфери, трансфертичних платежів та відшкодування наданих пільг та субсидій населенню”, “На фізичну культуру і спорт передбачено 18 і одна десята млн грн, або на 19 % більше, ніж у минулому році”.

У діловому мовленні граматичні конструкції на позначення точного часу містять прийменник *о(об)*, а на позначення приблизного часу – прийменник *на*. При позначенні точного часу не можна вживати прийменник *у(в)*, оскільки правильним є використання прийменника *о*: “...зустрітися з керівниками в залі *в десять годин...*”, “*на десять годин* немає ніяких справ у Вас завтра?”, “...на одинадцять годин (призначено нараду)...”, “...приїжджаємо *в дев'ять – десять годин...*” замість “...зустрітися з керівниками в залі *о десятій годині...*”, “*о десятій годині* немає ніяких справ у Вас завтра?”, “...об одинадцятій годині (призначено нараду)...”, “...приїжджаємо *о дев'ятій – десятій годині...*” Непоодинокими є порушення правил уживання порядкового числівника при називанні цілої години: “Шість годин вечора – все світиться” замість “Шоста година вечора – все світиться”.

У процесі мовлення виникає багато помилок, що пов’язані з використанням сталих сполучень слів, до складу яких входять прийменники. Ті державні службовці, які спілкуються українською та російською мовами під час виступів і в неофіційній обстановці, припускаються помилок під час почергового використання обох мов. Якщо білінгв недостатньо володіє літературними нормами (у нашому випадку української мови), він перекладає сталі словосполучення за російськими моделями: *ми його заслухали по питанням* (рос. по вопросам) замість *ми його заслухали з питань, обрати в секретаріат* (рос. избрать в секретариат) замість *обрати до секретаріату, при необхідності* (рос. при необходимости) замість *у разі потреби, заходи по перевірці* (рос. меры по проверке) замість *заходи для перевірки, повертаючись в місто* (рос. возвращаясь в город) замість *повертаючись до міста, комбінати по переробці молока* (рос. комбинаты по переработке молока) замість *комбінати для переробки молока, к нам поступают такі пропозиції* (рос. к нам поступают такие предложения) замість *до нас надходять такі пропозиції, по різним причинам* (рос. по разным причинам) замість *з різних причин, начальників УМВС по цьому питанню* (рос. начальников УМВД по этому вопросу) замість *начальників УМВС з цього питання, прийняли в склад* (рос. приняли в состав)

замість *прийняли до складу, на протязі сесії* (рос. *на протяжении сессии*) замість *упродовж сесії, в порядок денний включили* (рос. *в повестку дня включили*) замість *до порядку денного включили* тощо. У фразах “*біля 70 відсотків*”, “*є багато постраждалих – біля 30 осіб*” використання прийменника *біля* суперечить літературній нормі, оскільки позначення приблизності досягається поєднанням прийменника *близько* і родовим відмінком іменника або прийменника *майже* з називним відмінком іменника [1, с. 293]. Наведені фрази слід оформити так: “*майже (приблизно) 70 відсотків*”, “*є багато постраждалих – майже (приблизно) 30 осіб*”. Фраза “*…в ці 2 роки…*” повинна звучати як “*…за ці 2 роки…*” або “*…впродовж цих 2 років…*”; у фразі “*…комісії об’їжджали по кожному полю…*” прийменник *по* є зайвим і треба було сказати: “*…комісії об’їжджали кожне поле…*” На відміну від українського прийменника *із-за*, який виражає одне значення – просторово-об’єктні відношення, – російський прийменник *із-за*, окрім цього значення, може вказувати на причину або мету. І в цьому разі російський прийменник *із-за* має українські відповідники *через і ради*. Тому фразу *із-за недовиконання бюджету* слід замінити на *через недовиконання бюджету*.

Такі прийменники, як *згідно з, відповідно до, у відповідь на* та деякі інші, властиві саме діловому мовленню й уживаються в офіційно-діловому стилі дуже широко. Уведення їх у мовлення без другого складника є помилковим. Наприклад, *згідно постанов/заяви/закону/законодавства замість згідно з постановами/з заявою/з законом/з законодавством, у відповідності законодавства, відповідно встановленого порядку замість відповідно до законодавства, відповідно до встановленого порядку*. Таку форму зумовлює сильне керування, тобто такий тип підрядного зв’язку, при якому стрижневе слово вимагає від залежного певної відмінкової форми.

Фразу “*У цьому бюджеті *ні* копійки жодної нема*” і подібні до неї слід оформлювати без заперечної частки *ні*, оскільки тут поєднується заперечний займенник *жодної* з часткою *ні*. Правильним варіантом є “*У цьому бюджеті немає жодної копійки*”. У фразі “*Надійшло чинемало запіттань*” поєднано два слова: українське *чимало* та російське *немало* і виникає покруч, який засмічує мовлення.

Отже, граматичні огріхи в мовленні посадових осіб державних установ, органів місцевого самоврядування не роблять честі мовців з вищою освітою. Удосконалення культури усного мовлення є однією з необхідних умов підвищення професіоналізму державного службовця. Цю проблему може вирішити наполеглива праця над удосконаленням індивідуального мовлення, що можливо за умови уважного ставлення до власної мови й мовлення, високого рівня національної свідомості.

Література:

1. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія : [підручник] / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
2. Іванова І. Б. Українське ділове мовлення : [навч. посіб.] / І. Б. Іванова. – Х. : ТМ “Парус”, 2005. – 448 с.
3. Плотницька І. М. Ділова українська мова : [навч. посіб.] / І. М. Плотницька. – 3-те вид. – К. : Центр учебової літератури, 2008. – 256 с.

4. Редін П. О. Ділова українська мова в професійній діяльності : [навч. посіб.] / П. О. Редін, Н. В. Піддубна. – 2-ге вид. / за заг. ред. П. О. Редіна. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2005. – 68 с.
5. Редін П. О. Українська ділова мова : [навч. посіб.] / П. О. Редін, В. М. Терещенко. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 256 с.
6. Розенталь Д. Э. Современный русский язык / Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова. – 7-е изд. – М. : Айрис-пресс, 2005. – 448 с.
7. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України ; Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наук. думка, 2008. – 288 с.

Надійшла до редколегії 23.06.2010 р.